

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОЛОГІЇ**

Методика роботи над переказом на уроках розвитку мовлення

Кваліфікаційна робота (проєкт)
на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконала студентка 4 курсу 431 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта.
Спеціалізація: основи інформатики
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Сомова Аліна Олексіївна

Керівник д. пед. н., професор Нагрибельна І.А.

Рецензент к. пед. н., доцент Саган О.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади проблеми зв'язного мовлення ...	5
1.1 Науковий підхід до проблеми зв'язного мовлення	5
1.2 Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження	15
РОЗДІЛ 2. Лінгводидактична основа роботи над переказом	24
2.1 Переказ в системі розвитку зв'язного мовлення	24
2.2 Методика роботи над різними видами переказів	30
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41
ДОДАТКИ	47
Додаток А. Тексти для переказів	47
Додаток Б. Завдання для розвитку зв'язного мовлення	51
Додаток В. Довідка про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці	62
Додаток Г. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету	63

ВСТУП

Реалізація завдань з удосконалення якості освітнього процесу в сучасній початковій школі неможлива без спрямованої стратегії мовно-мовленнєвої освіти молодшого школяра.

Навчання української мови в початковій школі передбачає взаємозумовлене вивчення мовного матеріалу та роботу над розвитком усного і писемного мовлення.

Одним із продуктивних способів розвитку мовлення учнів традиційно вважається переказ. Це пояснюється його лінгвістичною сутністю та широкими методичними можливостями.

Актуальність дослідження зумовлена потребою формування та розвитку звязного мовлення молодшого школяра. Мовна підготовка в початковій школі реалізується наскрізно через усі змістові лінії програми. Розвиток мовлення в усній та письмовій формі відбувається різними способами. Одним із найбільш ефективних та затребуваних є переказ.

Специфіку впровадження переказу на уроках мови та РЗМ (розвитку зв'язного мовлення) досліджували різнопланово. Наразі актуальність роботи над переказом визначається його різновидовим потенціалом.

Проблему теоретичних та методичних засад у роботі над текстом досліджували О. Біляєв, Т. Донченко, О. Караман, С. Караман, В.Мельничайко, М. Плющ, М. Стельмахович, М. Пентилюк, Л. Мацько, М.Вашуленко, Л. Скуратівський, Г. Шелехова, В. Ужченко.

У своїх науково-методичних працях учені звертають увагу на форми, методи і прийоми роботи над текстом, послідовністю роботи над переказом тощо.

Мета дослідження – проаналізувати методику роботи над переказом в початкових класах.

Для досягнення мети нами були поставлені такі **завдання**:

- 1) проаналізувати науково-методичну літературу з проблеми дослідження;
- 2) дослідити наукові засади роботи зі зв'язного мовлення;
- 3) з'ясувати сутність базових понять дослідження;
- 4) розглянути види переказів за характером відтворення учнями сприйнятого матеріалу;
- 5) охарактеризувати послідовність роботи над переказами різних видів.

Об'єктом дослідження є процес розвитку зв'язного мовлення в початковій школі.

Предметом дослідження – методика роботи над переказом на уроках української мови в молодших класах.

Практична значущість визначається здійсненим аналізом наукового підґрунтя базових понять проблеми та можливістю застосовувати його в процесі дослідження тексту, переказів різних видів та творів.

Апробація: матеріали кваліфікаційної роботи з теми «Методика роботи над переказом на уроках розвитку мовлення» обговорювалися на попередньому захисті на кафедрі філології педагогічного факультету Херсонського державного університету.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

1.1 Науковий підхід до проблеми зв'язного мовлення

У сучасному суспільстві актуалізується проблема розвитку зв'язного мовлення та формування комунікативно грамотного мовця. Це пов'язано зі специфікою якісної комунікації в усіх сферах: на виробництві, в освіті, в побуті тощо.

Формування зв'язного мовлення особистості – це не тільки педагогічна проблема, а й соціальна, адже на людину впливає її мовне середовище, родина, однолітки, засоби масової інформації.

Саме тому в сучасній школі при діляється велика увага формуванню розвитку та удосконалення зв'язного мовлення особистості.

Розглянемо наукові позиції вчених щодо проблеми зв'язного мовлення та наукових підходів до її якісної реалізації. Оскільки в межах предмету нашого дослідження основним є педагогічний аспект, то маємо проаналізувати наукові трактування саме в педагогічному ключі.

На думку авторів «Словника-довідника з української лінгводидактики» «... розвиток мовлення в школі відбувається як процес формування в учнів умінь і навичок усного і писемного мовлення. Розвивати мовлення школярів – означає вчити їх вільно і правильно, відповідно до вимог шкільної програми, користуватися мовою, як засобом спілкування в різних життєвих ситуаціях» [44, с. 220].

Загальноприйнятою думкою науковців щодо розвитку мовлення є реалізація його формування, удосконалення на основі рецептивних та не

рецептивних видів мовленнєвої діяльності. Таку позицію обстоюють М.Вашуленко, Л.Варзацька, С.Дорошенко, М.Пентилюк та інші. Відповідно до сказаного маємо проаналізувати основні види мовленнєвої діяльності в контексті розвитку зв'язного мовлення.

На думку М. Вашуленка «... мовлення - це спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність людини» [35, с. 307]. Учений визначає, що «... у процесі мовлення за допомогою мовних засобів (слів, словосполучень, речень) реалізується мислення» [35, с. 307].

Нам імponує думка автора навчально-методичного посібника «Методика навчання української мови в початковій школі» про те, що «... мовлення людини виконує функції спілкування, повідомлення та емоційного самовираження» [35, с. 307].

Авторський колектив учених «Словника-довідника з української лінгводидактики» розглядає мовлення крізь призму мовленнєвої діяльності. Науковці висувають таку ідею: «... мовленнєва діяльність – це вид діяльності (поряд з трудовою, пізнавальною, ігровою тощо), що характеризується предметною мотивацією, цілеспрямованістю і здійснюється за допомогою мовних знаків під час спілкування» [44, с. 153].

У дослідженні вже йшлося про те, що в процесі формування зв'язного мовлення мають бути реалізовані і інші види мовленнєвої діяльності.

У педагогічній та психолінгвістичній джерельній базі міститься велика кількість наукових тверджень про рецептивні і продуктивні види мовленнєвої діяльності.

У межах дипломної роботи розглядаємо тлумачення таких видів мовленнєвої діяльності, спираючись на наукові погляди професора М.Пентилюк. Дослідниця визначає таке: «... за допомогою рецептивних

видів мовленнєвої діяльності (аудіювання і читання) комунікант (мовець) здійснює прийом і переробку мовленнєвого повідомлення, а продуктивні види мовленнєвої діяльності (говоріння і письмо) забезпечують його реалізацію. У психолінгвістиці мовленнєву діяльність розглядають як процес, що містить певні фази» [44, с. 153].

Усі названі види мовленнєвої діяльності складають цілісну систему. Вони взаємопов'язані між собою та пропорційно доповнюють один одного. Узагальнено представимо їх на рис. 1.1.

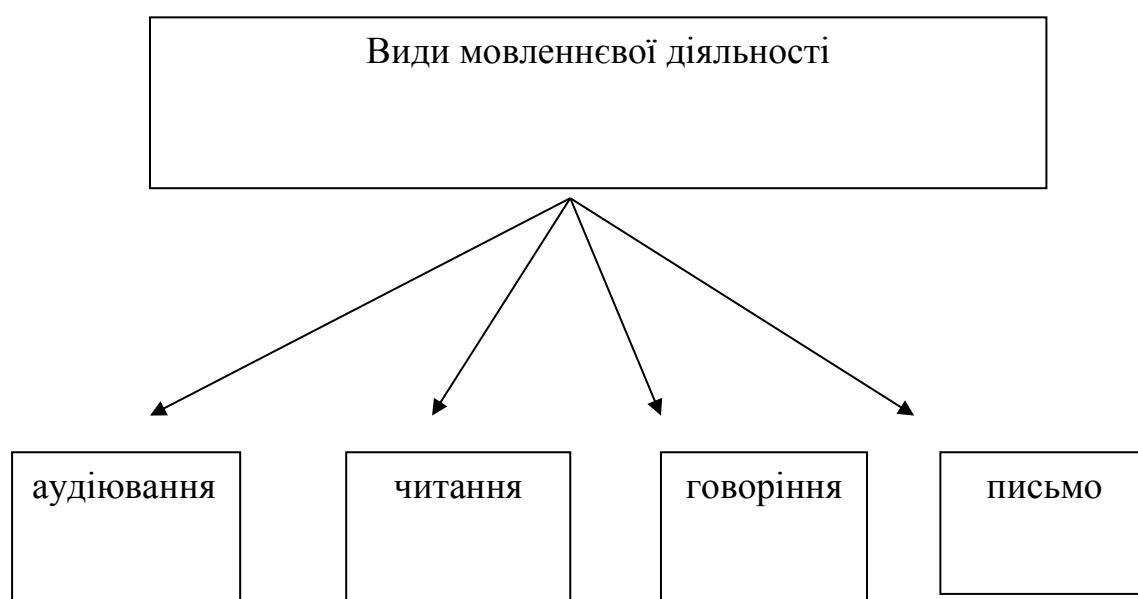

Рис. 1.1 Структура мовленнєвої діяльності мовця

Ми погоджуємося з такою думкою вчених. Вона демонструє зв'язне мовлення як суцільний процес.

Окремої уваги заслуговує позиція вчених про структурування аналізованого процесу. Учені виділяють такі фази: «...1 фаза – орієнтування, 2 фаза – планування, 3 фаза – реалізація, 4 фаза – контроль [44, с. 54].

Відповідно до об'єкту дослідження маємо узагальнити наукові погляди вчених щодо єдності складових мовленнєвої діяльності.

Учені розглядають цей аспект так: «...визначається єдністю двох сторін – зовнішньої виконавської, що реалізує діяльність, і внутрішньої, зовні не помітної. Внутрішня сторона мовленнєвої діяльності зумовлені єдністю потреб й емоцій, мислення, пам'яті, сприймання, уваги» [44, с. 54].

Формування мовної особистості відбувається засобом розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності.

Безперечно, що в кожній людині означені види розвиваються по різному.

У межах предмету дослідження нас цікавить аспект розвитку мовлення в школі, адже саме цей фактор впливає і на говоріння, і на письмо, на вміння чути та сприймати прослухане.

Представимо узагальнено на рис. 1.2 та 1.3 специфічні ознаки таких категорій як розвиток мовлення та розвиток зв'язного мовлення.

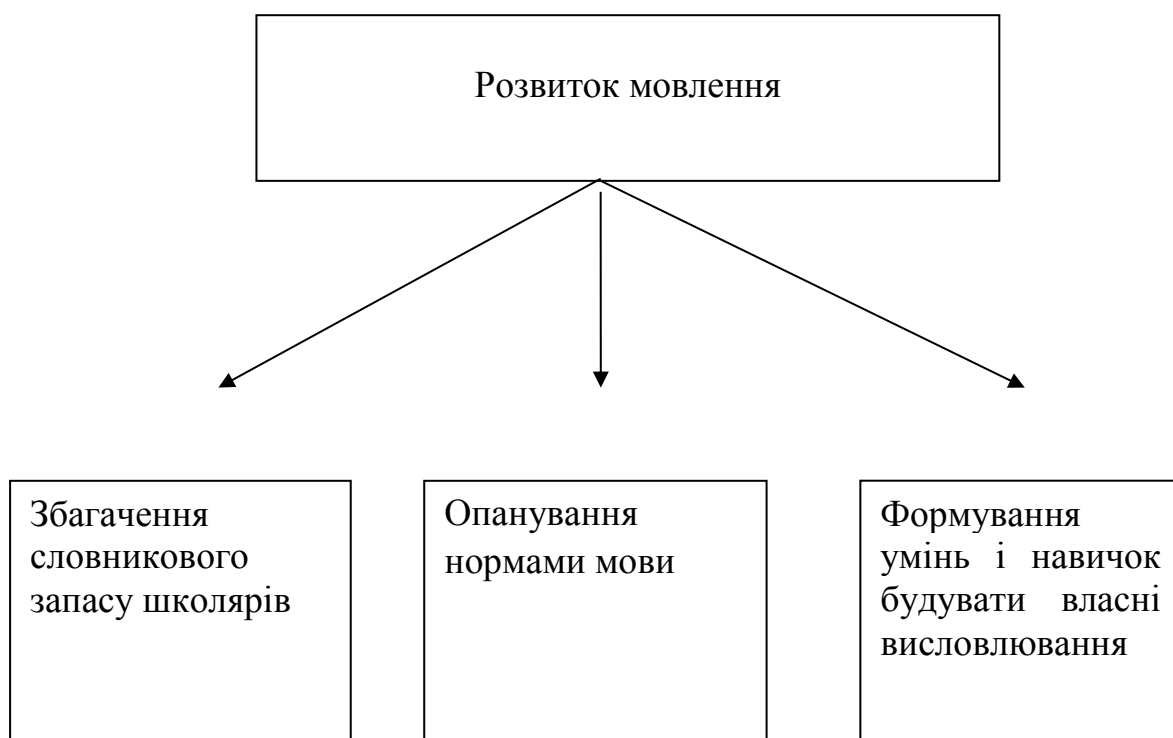

Рис. 1.2 Напрями розвитку мовлення

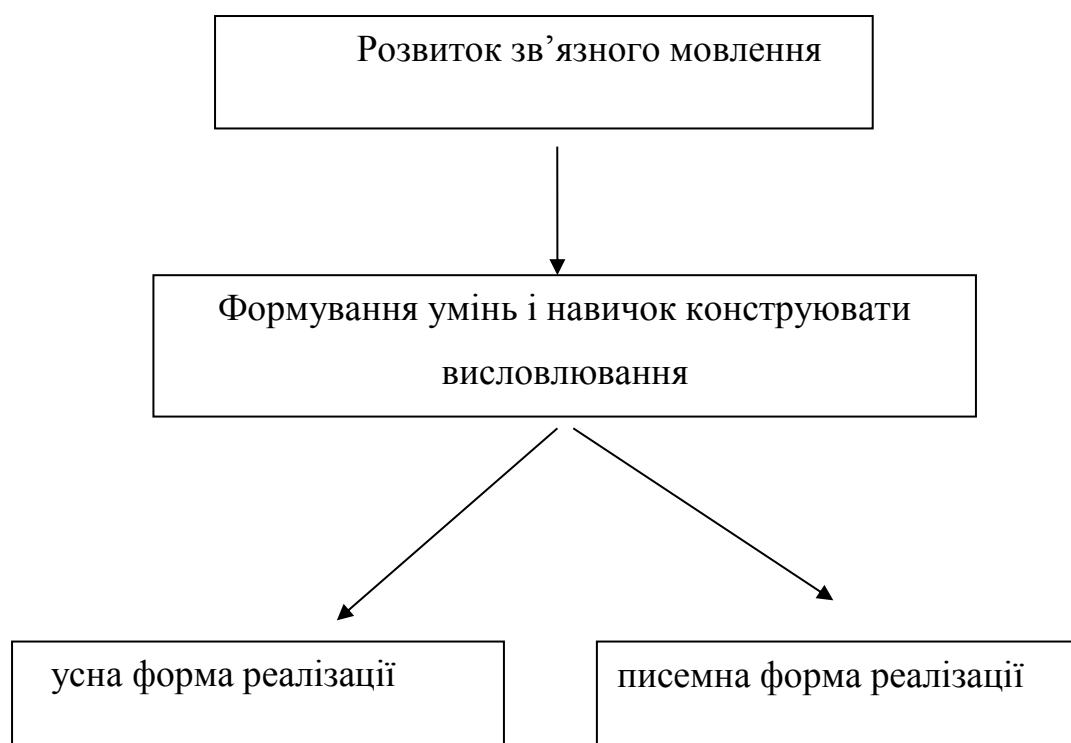

Рис. 1.3 Напрями розвитку зв'язного мовлення

Як бачимо на рис. 1.2 та 1.3, поняття розвитку зв'язного мовлення має один основний напрям. Він реалізується в процесі формування умінь і навичок конструювати зв'язні тексти (висловлювання) усно та письмово.

Наукові засади проблеми розвитку мовлення пов'язані з такими категоріями, як мовна особистість ... (мовна змістова лінія програми, мовна компетентність, мовна норма, мовна особистість, мовний аналіз, мовний аналіз переказу, мовні вправи, мовні засоби) .

Узагальнимо ці дефініції на основі тверджень українських учених (таблиця 1.1) [44, с. 158] .

Таблиця 1.1

Наукове підґрунтя категорії мовної особистості

Поняття	Тлумачення	Автор
Мовна змістова лінія програма	Визначає особливості фонетичної, лексичної, словотвірної, граматичної	М.Пентилюк

	<p><i>Продовження таблиці 1.1</i></p> <p>та правописної систем української літературної мови, забезпечує засвоєння знань про мовну систему як засіб вираження думок і почуттів людини та формування умінь і навичок. Містить актуальні питання функціонування української мови, теоретичні відомості про систему мови, її рівні й аспекти, ключові поняття фонетики, лексикології, фразеології, будови слова і словотвору, морфології, синтаксису, орфографії і пунктуації [44, с. 158].</p>	
Мовна компетентність	<p>Практичне оволодіння українською мовою, її словниковим запасом, граматичним ладом, дотримання в усних і писемних висловлюваннях мовних норм. Передбачає опанування знаннями (з</p>	О.Горошкіна

	<p><i>Продовження таблиці 1.1</i></p> <p>лексики, граматики, фонетики, орфографії тощо) та формування відповідних фонетичних, лексичних, граматичних, морфологічних навичок, пов'язаних зі складом слова та частинами мови; синтаксичних – пов'язаних з побудовою речень та їх різних видів; орфографічних, графічних та каліграфічних - із засвоєнням особливостей написання [44, с. 158].</p>	
Мовна норма	<p>Сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови і сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови і суспільства. Розрізняють єдино можливі, обов'язкові мовні норми, які відбивають характерні ознаки системи мови, і</p>	Н.Мордовцева

	<p><i>Продовження таблиці 1.1</i></p> <p>норми літературної мови, <i>це: акцентологічні</i> (наголошуваність слів), орфоепічні (правильна вимова звуків, звукосполучень); <i>орфографічні</i> (орієнтація на правильне напи сання слів за правилами українського правопису та нормативними словниками); <i>лексичні</i> (відбір словесних засобів, які сприяють встановленню певного мовного стилю); <i>фразеологічні</i> (доречне вживання стійких словосполучень); <i>графічні</i> (запис звуків на письмі); <i>граматичні</i> (вибір правильних словоформ, а також правила побудови словосполучень та речень); <i>пунктуаційні</i> (постановка розділових знаків);</p>	
--	---	--

	<p><i>Продовження таблиці 1.1 стилістичні</i></p> <p>(використання мовних засобів, властивих певному стилю).</p> <p>Існують такі критерії встановлення літературної норми:</p> <ul style="list-style-type: none"> - територіальний, або культурно-історичний – тобто основа, на якій формується літературна мова; - загально визнані зразки і мовна традиція; - відповідність системи мови; - поширеність відповідного мовного явища тощо[44, с. 158-159]. 	
Мовна особистість	Такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відвідні правила), репродукує мовну діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і	А.Нікітіна

	<p><i>Продовження таблиці 1.1</i></p> <p>сприяє її розвитку.</p> <p>Мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення українськомовного середовища в усіх сферах суспільного життя, природне бажання повернутися в повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою.</p> <p>Формування мовної особистості здійснюється на всіх етапах мовної освіти [44, с. 159].</p>	
Мовний аналіз	Вид мовної вправи, що полягає у визначенні характеристики звуків, виділенні частин слова та способу творення слів, виділенні постійних і	М.Пентилюк

	<i>Продовження таблиці 1.1</i> змінних ознак частин мови, структури речень[44, с. 159].	
Мовний аналіз переказу	Важливий етап підготовчої роботи до написання переказу, що полягає в усвідомленні учнями залежності використаних мовних одиниць різних рівнів та засобів образності від стилю, жанру й типу мовлення тексту [44, с. 159-160].	Л.Попова

Отже, аспект розвитку мовлення особистості актуальна в науковій площині. Наявний науковий інтерес учених створив серйозне підґрунтя для подальшого вивчення порушеної проблеми.

1.2 Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження

Розвиток мовлення в школі відбувається в різний спосіб. На уроках української мови та розвитку зв'язного мовлення практикують такі види діяльності:

- побудова зв'язного висловлювання;
- виконання вправ на текстовій основі;
- складання розповіді (усно, письмово);
- переказування тексту;
- аудіювання тексту;
- написання переказу, твору тощо.

Цей перелік видів роботи не повний, але їх об'єднує текстова основа. Саме на матеріалі текстів реалізують усі види завдань з розвитку мовлення. Ми проаналізуємо текст як основний матеріал для роботи з розвитку зв'язного мовлення взагалі та переказу зокрема.

Л. Варзацька так розглядає текст «... текст у сучасній лінгвістиці розглядається як послідовність кількох чи багатьох речень, побудованих відповідно до правил мови» [9, с. 6].

М. Жинкін пропонує таке тлумачення: «...текст – це спосіб передачі думки, як систему слів, які виникають у результаті їх відбору по ходу думки, аналізує складні співвідношення між окремим реченням, текстом та формами думки» [23, с.141].

Отже, дослідники вказують на цілісність тексту, послідовність викладу думок тощо. Узагальнюючи наукові позиції вчених, продемонструємо це наочно (рис. 1.4.):

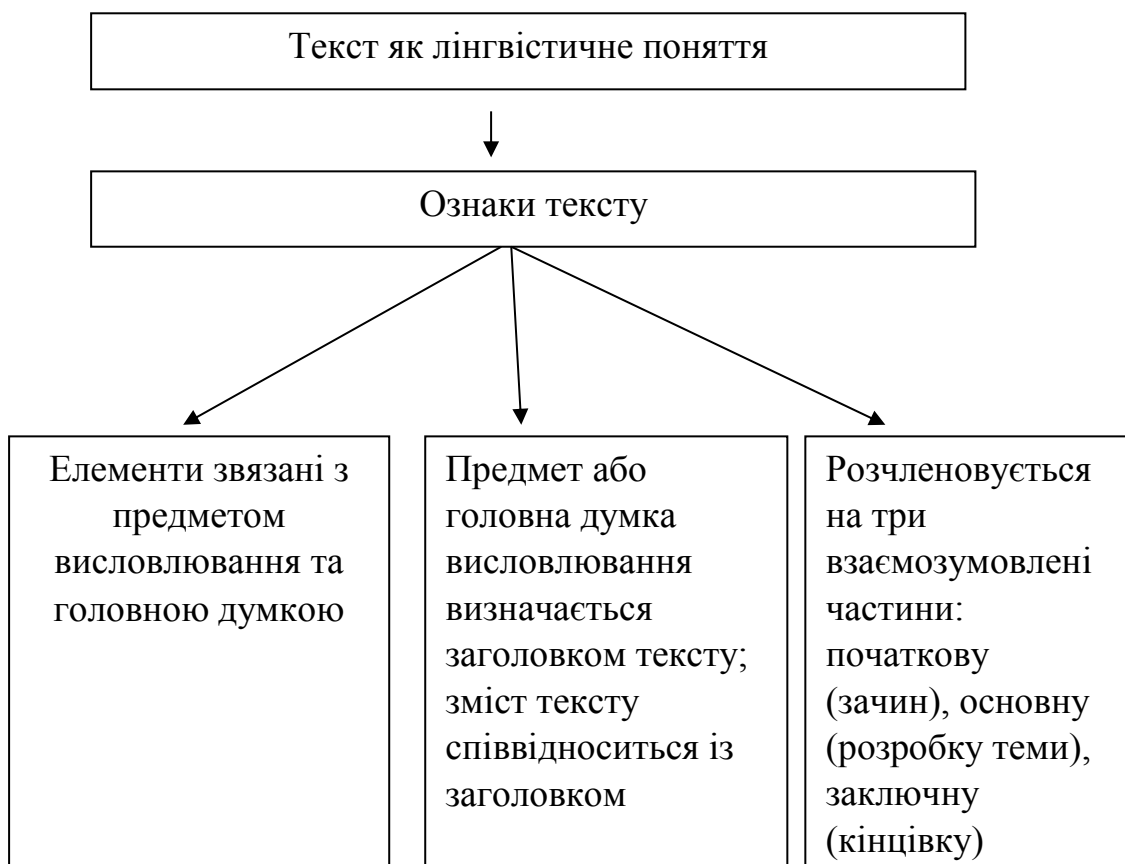

Рис. 1.4 Текст як лінгвістичне поняття

Отже, смислова єдність групи речень, таким чином, забезпечується спільністю предмета висловлювання. Будь-яке зв'язне мовлення може бути зведене до «системи предикатів, які, послідовно доповнюючи один одного, розкривають склад і співвідношення ознак невідомого раніше предмета дійсності» [23, с.148].

На рис. 1.4 виділено основні ознаки тексту. Вони всі важливі. Кожна з ознак визначає свою функцію в утворенні тексту.

Зупинимось конкретніше на смисловій цілісності тексту. Наступний демонструє знання цілісного тексту.

Смислова цілісність тексту як його категоріальна ознака особливо чітко виступає у зіставленні із групою ізольованих речень.

Розглянемо приклад:

<p>Слон – найбільша тварина на землі. У теплих країнах ростуть пальми. Ящірки повзають по землі.</p>	<p>Слон – найбільша тварина на землі. Він живе у теплих країнах. Ніс у нього витягнутий, називається хоботом. З обох боків величезної голови широкі вуха.</p>
--	---

Зліва записано групу речень. І хоч ці речення, безумовно, зв'язані між собою тематично, вони не утворюють текст, оскільки не характеризуються смисловою цілісністю. У кожному з речень говориться про різне: у першому про слона, у другому – про пальми, у третьому – про ящірок.

Праворуч текст. Усі речення в ньому об'єднані спільним предметом висловлювання [9, с. 7].

Отже, для цілісності тексту має бути загальна ідея, думка.

Наведемо ще один приклад.

Дідусь садив яблуні. Йому сказали: «Для чого тобі ці яблуні? Довго чекати з цих яблунь плодів, і ти не з'їси з них яблучка». Дідусь відповів: «Я не з'їм, інші з'їдять, мені спасибі скажуть». (За Л.Толстим).

В оповіданні немає заголовка, але його неважко сформулювати: «Дідусь і яблуні», «Дідусева яблунька», «Для чого дідусь садив яблуні», «Спасибі скажуть». Перші два варанти заголовків позначають тему (предмет висловлювання), а два наступні – мету висловлювання. Зміст тексту співвідноситься із будь-яким можливим заголовком. Можливість добору заголовка зумовлюється смисловою єдністю тексту [9, с. 7].

Усі речення цього оповідання взаємозв'язані, об'єднані спільним предметом (темою) висловлювання – *дідусь садив яблуні*. Предмет висловлювання називається уже у першому реченні, а потім на нього вказують співвідносні з ним займенники (*йому, тобі, ти, я, мені*) та повторення слова *дідусь*. Характеристиці названого предмета висловлювання підпорядковані всі мовні засоби твору. Однак найбільше навантаження мають слова, які виділяються логічним наголосом: *садив яблуні, для чого, довго чекати плодів, спасибі скажуть*. Це слова найважливіші для вираженої думки (система предикатів). У них передається комунікативна установка автора – вплинути на почуття маленького читача, дати відчутти йому, як важливо вміти жити для інших [9, с. 8].

Текст оповідання становить семантичну єдність взаємозв'язаних частин. Перше речення (*Дідусь садив яблуні*) є зачином, у ньому найбільш загально і стисло окреслюється предмет висловлювання. Наступні ж речення конкретизують думку, намічену зачином, розгортають її у зриму картину, яка переконує читача, що найбільше щастя – творити добро для інших. Заключне речення інтонаційно і логічно завершує розповідь: *Я не з'їм, інші з'їдять, мені спасибі скажуть* [9, с. 8].

У дослідженні тексту важливу роль відіграє лінгвістичний аналіз. Він має широке призначення завдяки науковій розробленості. Цим аспектом дослідження тексту займається лінгвостилістика.

Узагальнимо погляди вчених у вигляді таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Наукове підгрунття лінгвістичного аналізу тексту

Автор/Учений	Науково-теоретичне підгрунття
Л.Щерба	вважав, що «...лінгвістичний аналіз художнього твору повинен показати ті лінгвістичні засоби, за допомогою яких виражається ідейний і пов'язаний з ним емоційний зміст літературного твору [51, с. 97].
Б. Ларін	наголошував на тому, що в лінгвістичному аналізі художнього твору «треба вивчати художні закладення у взаємодії всіх компонентів: звучності і семантичних колоритів, композиції і смислової ідейної осі» [32 , с. 47].
В. Виноградов	підкреслював, що «... лінгвіста більше цікавлять способи вираження... змісту або відношення засобів вираження до змісту, який вони виражають. Але в плані такого вивчення і зміст не може залишитися за межами

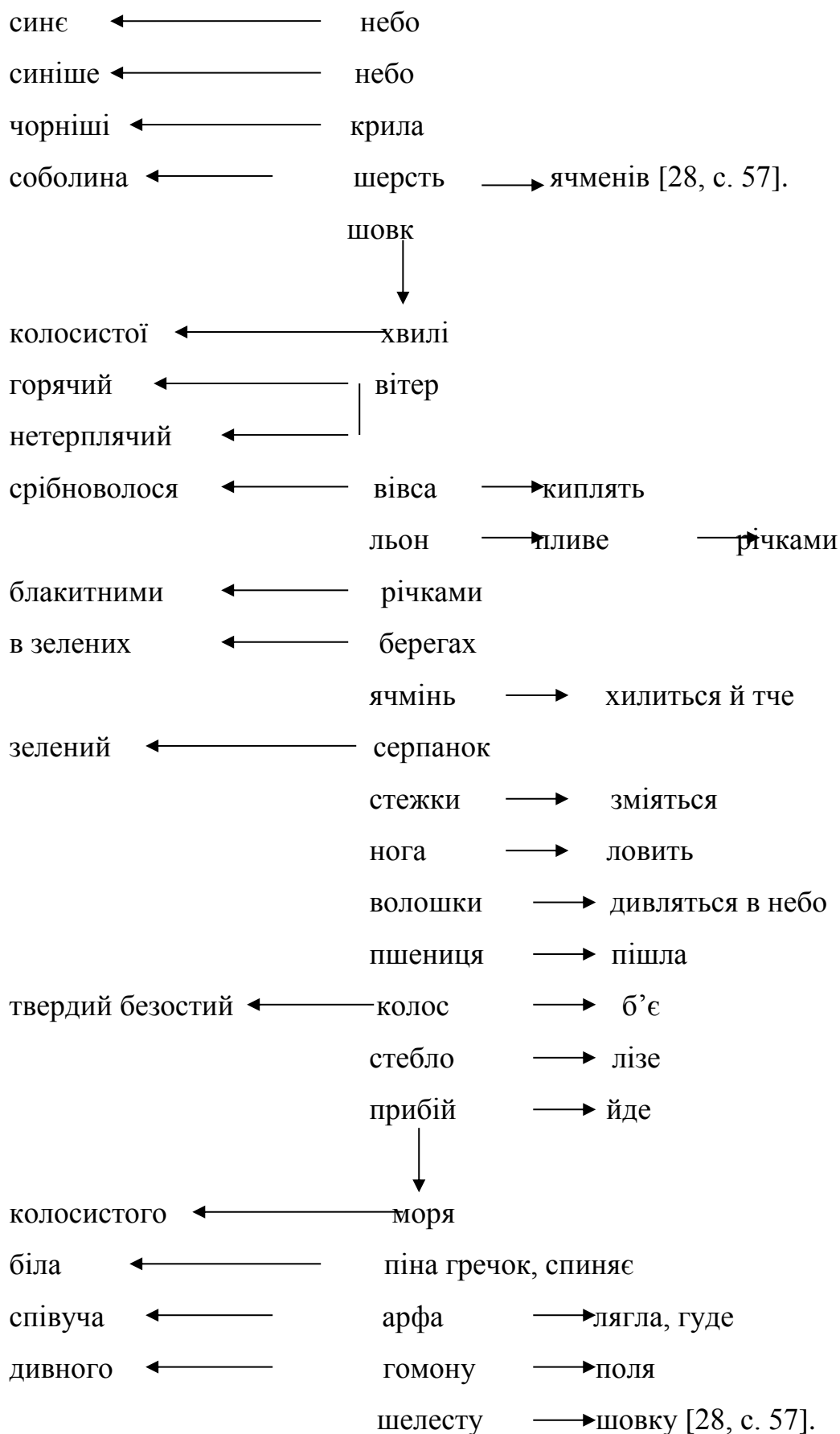
	<p style="text-align: right;"><i>Продовження таблиці 1.2</i></p> <p>вивчення мови художньої літератури. Адже дійсність, що розкривається в художньому творі, втілена в його мовній оболонці... Сукупність мовленнєвих засобів у структурі літературного твору органічно пов'язана з його «змістом» і залежить від характеру ставлення до нього з боку автора» [15, с. 91].</p>
І.Білодід	<p>про комплексний характер лінгвістичного аналізу мови художнього твору писав, що «... основою лінгвостилістичних досліджень є структура мови в усіх її підсистемах, її прояви в художньому творі, у творах різних стилів. Тому туту широко аналізуються такі специфічні лінгвістичні категорії, як засоби фонетики, граматики, словотвору, ідіоматики і мовної символіки, образності та ін. У полі зору стиліста-лінгвіста перебувають також питання мовної естетики письменника... При вивченні мови письменника мовознавець, природно, не повинен ігнорувати</p>

	<i>Продовження таблиці 1.2</i> змісту твору, його ідейної спрямованості» [45 , с. 41].
І.Франко	як письменник і літературознавець глибоко розумів, що не сам факт виразу ідеї створює красу і силу художнього твору: «Не в тім, які речі, явища, ідеї бере поет чи артист як матеріал для свого твору, а в тім, як він використовує і представить їх, яке враження він викличе при їх помочі в нашій душі, в тім однім лежить секрет артистичної краси... в артистичній творчості краса лежить не в матеріалі, що служить їй основою, не в моделях, а в тім, яке враження робить на нас даний твір і якими способами зумів артист досягнути те враження» [50, с. 296].

У роботі з текстом важливо зважати й на способи зв'язку в тексті. Правильно організовані зв'язки слів і речень формують зв'язність і цілісність тексту.

Наведемо схематичний приклад:

ниви —————> котять, хлюпають
 зелені <————— хвилі
 перлова <————— скойка
 чорні дихаючі <————— крила —————> розтяли

Відповідно до аналізу наукової літератури та конкретних прикладів зробимо висновок.

Отже, на основі наведених ознак – смислової цілісності і зв'язності – текст (складне синтаксичне ціле) можна визначити як сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом (темою) та головною думкою висловлювання за допомогою лексичних, граматичних та інтонаційних засобів [9, с. 9].

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ОСНОВА РОБОТИ НАД ПЕРЕКАЗОМ

2.1 Переказ в системі розвитку зв'язного мовлення

У процесі роботи з розвитку зв'язного мовлення науковці виділяють переказ як важливий та ефективний вид навчальної діяльності.

Аналіз наукової літератури вказує, що таку думку обстоюють: М.Машуленко, Л.Варзацька, О.Караман, С.Караман, Л.Мацько та інші.

Переказ на думку М.Пентилюк, це: «... вид роботи з розвитку мовлення, що передбачає відтворення змісту спри знятого на слух або прочитаного тексту» [44, с.184].

С.Караман, Л.Мацько визначають переказ так: «... переказ - це вид роботи з розвитку зв'язного мовлення» [26, с. 4].

Для роботи цінним є таке визначення переказу Л.Мацько: «... переказ – це відтворення змісту заслуханого або прочитаного тексту оповідання, поезії, твору чи будь-якої статті» [26, с. 7].

Велика кількість тлумачень переказу свідчить про науково-методичний інтерес учених до цієї категорії.

Розглянемо специфічні особливості переказу, які допомагають виділити цей вид роботи з розвитку зв'язного мовлення серед інших. У лінгводидактиці визначають такі характерні показники переказу: повнота відтворення матеріалу, цілісність, зв'язність, послідовність викладу матеріалу.

Повноту відтворення вчені [26, с. 7] вважають характерною ознакою саме переказу. Вона є класифікатором для подальшого виділення видів переказу (рис. 2.1).

Рис. 2.1 Видовий розподіл переказів на основі повноти відтворення тексту

Такий розподіл, звісно, може доповнюватися в залежності від інших характеристик, які беруться за основу. Нам імпонує наведений у рис. 2.1, оскільки він ґрунтується на важливій категорії – повноті відтворення тексту.

Учені Л.Мацько, С.Караман, О.Караман [26] пропонують і класифікацію переказів. Представимо її у узагальненому вигляді в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Наукове підґрунті класифікації переказів

Тип переказу	Обґрунтування	Автор
За формою відтворення	Усні й письмові [26, с. 6]	О.Караман
За мовним матеріалом	Перекази різних щодо типу мовлення текстів-розповідей, описів, роздумів, розповідей з елементами роздуму та опису; переказ змісту думи,	О.Караман

	пісні, казки, легенди, діяфільму, кінофільму, вистави тощо [26, с. 6].	<i>Продовження таблиці 2.1</i>
За способом сприймання	Перекази прослуханого, прочитаного, певною мірою і побаченого [26, с. 6].	С.Караман
За способом виконання	Колективні та індивідуальні [26, с. 6]	С. Караман
За метою застосування	Навчальні та контрольні [26, с. 6]	С. Караман
За характером	Бувають близькі до тексту і творчі, стислі й поширені, вибіркові й повні, із заміною особи оповідача або від його імені, ускладнені додатковими завданнями або без цих ускладнень, навчальні й контрольні, перекази інформаційної дії та ін. [26, с. 7].	Л.Мацько
За рахунок тематики	Багатство внутрішнього світу	С. Караман

	людини, щоденне життя і побут, гармонія людини і природи, рідний край, рідна мова, історичні події, явища природи, життя птахів, рослин, цікаві суспільні події, спостереження, розповіді про людей праці, видатних діячів науки, культури, майстрів слова тощо [26, с. 7].	<i>Продовження таблиці 2.1</i>
За функціональним типом мовлення	Розповіді, описи, портрети, характеристики, роздуми, медитації [26, с. 7].	О. Караман
За стильовою належністю і стильовими ознаками	Художні розповіді, науково-популярні виклади, публіцистичні нариси [26, с. 7].	О. Караман
За повнотою викладу	Переказ детальний або стислий, мовою, близькою до тексту чи своїми словами, із	О. Караман

	зміненим початком або закінченням, за планом цілого тексту або одного якогось епізоду [26, с. 7].	<i>Продовження таблиці 2.1</i>
--	---	--------------------------------

Для того, щоб робота над текстом переказу або над його створенням викликала інтерес, була емоційною та творчою слід дотримуватись норм виразного читання.

Сформованість зв'язного мовлення досягається засобом пауз (логічних, граматичних, ритмічних тощо). Тоді увага до створеного переказу гостріше. Окремі місця в тексті – більш виражені.

Розглянемо види пауз на прикладі рис. 2.2.

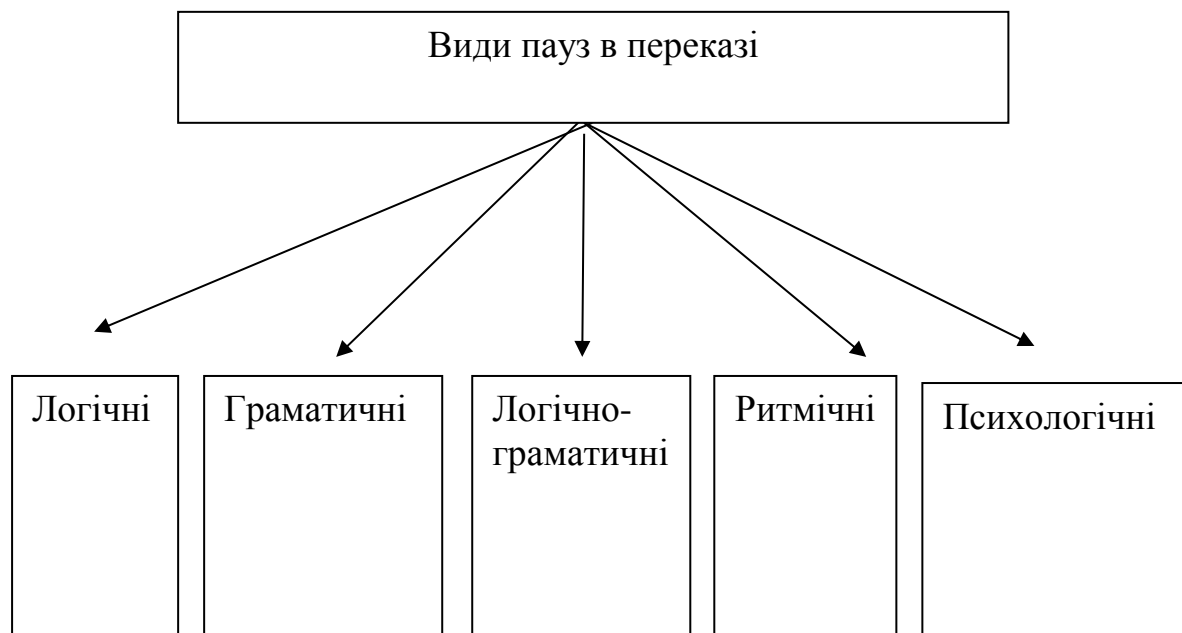

Рис. 2.2 Види пауз в переказі

Проаналізуємо тлумачення цих видів пауз у науковій літературі.

Логічні паузи ставляться між двома логічними мовними тактами і поява їх зумовлюється лише змістом фрази. Місце їх і тривалість можуть

бути різні, залежно від складності змісту і структури речення. Графічно логічна пауза позначається вертикальною лінією [26, с. 18].

Граматичні паузи зв'язані з розділовими знаками, а вибір і розстановка автором пунктуаційних знаків перебувають у цілковитій залежності від авторського задуму, змісту й художніх прийоми, використаних майстром слова [26, с. 18].

Однією з умов виразності читання є вміння «читати» розділові знаки, оскільки кожен з них виконує певну змістову функцію. Розділові знаки на письмі поділяють текст на окремі частини, проте в усному мовленні є свої закони, які не завжди підпорядковуються законом граматики на письмі.

Пауза в реченні може бути і там, де немає розділового знака і не повинно його бути. У такому разі саме пауза допомагає краще зрозуміти фразу, а іноді уникнути двозначності в трактуванні змісту. Може бути й так, що кома між групами слів є, а паузи немає. Не відокремлюються, наприклад, паузою від попередніх слів вставні слова і звертання, які стоять у середині або в кінці речення. Їх виділяють іншими інтонаційними засобами – темпом, голосом [26, с. 19].

Логічно-граматична пауза з'являється як результат збігу логічної і граматичної пауз, і позначається графічно двома вертикальними лініями. За тривалістю часу вона довшя від логічної і граматичної пауз удвічі. Найчастіше логіко-граматична пауза зберігається в кінці речення, а також між складними конструкціями [26, с. 19].

Ритмічна пауза зберігає ритмічну організацію мови. Ритмічною одиницею є віршований рядок. У поезії ритмічна пауза в кінці рядка часто збігається з граматичною чи логічною паузами, тоді ритмічна пауза графічно не позначається, оскільки її тривалість коротша від інших пауз [26, с.19].

Психологічна пауза – це пауза почуттєва. Психологічна пауза не знімає логічну паузу, а, по суті, часто замінює її завдяки своїй тривалості.

Психологічна пауза допомагає передати схвильованість, радість, несподіваність, сумніви, здивування, страх тощо. Часто автор тексту для передачі подібних емоційних станів героя ставить три крапки. За своєю тривалістю психологічна пауза може бути довгою – на письмі позначається трьома вертикальними лініями.

Психологічні паузи часто не піддаються синтаксичним законам, а спричиняються конкретною ситуацією [26, с. 19].

2.2 Методика роботи над різними видами переказів

У дослідженні ми вже вказували основні види переказів (п.п.2.1). Їх розмаїття демонструє навчальний потенціал переказів.

На уроках української мови, розвитку зв'язного мовлення учитель початкових класів самостійно обирає методи роботи над переказом.

Розглянемо послідовність методичних етапів роботи над докладним переказом.

1. Партнерська методика вчителя та учнів:

- а) вступна бесіда;
- б) читання тексту;
- в) складання плану;
- г) мовний аналіз тексту;
- г) усне переказування окремими частинами тексту;
- д) повторне читання тексту;
- є) підготовка чорнового варіанту переказу;
- е) редагування переказу і переписування його начисто;
- ж) підсумки уроку;

з) перевірка й аналіз робіт.

Методичні дії вчителя пояснюються тим, що докладний переказ спонукає учнів мислити, запам'ятовувати думки, уявляти картини, образи.

Творчий колектив учених-методистів (О.Караман, С.Караман, Л.Мацько) так визначає роль докладного переказу «... докладний переказ є одним з ефективних прийомів у розвитку зв'язного мовлення учнів, оскільки сприяє виробленню правописних навичок, збагаченню активного словника, вчить правильно використовувати мовні засоби, що відповідають темі й змісту висловленого або написаного. Дослівне відтворення прослуханого тексту сприяє також запам'ятовуванню, активному використанню лексики оригіналу, зосередженості уваги, розвитку пам'яті» [26, с. 86].

Робота над текстом переказу може мати самостійний, підготовчий характер.

2. Самостійна робота учнів:

- а) самостійне знайомство із текстом;
- б) усне переказування тексту;
- в) поабзацне читання тексту;
- г) робота над складанням тексту;
- г) мовностилістичний аналіз тексту;
- д) повторне читання тексту;
- є) письмове відтворення тексту;
- е) самоперевірка написаного переказу [26, с. 93].

Докладний переказ вважається найбільш складним видом роботи з розвитку зв'язного мовлення. Успіх його опрацювання залежить від правильно побудованої методики опрацювання тексту. Важливу роль відіграють і тексти для переказів. Вони мають відповідати принципам

життєвідповідності, доступності. Текстовий матеріал має бути цікавим для учнів, нести виховне значення (див. Додаток А).

Стислий переказ має на меті навчити виділяти в тексті головне. Вчить відсікати другорядне. Навчає випускати деталі і зберігати зміст.

Пропонуємо структуру роботи над стислим переказом.

3. Колективна робота над стислим переказом:

- а) вступне слово вчителя;
- б) читання тексту;
- в) колективне складання розгорнутого плану;
- г) колективне складання тез, простого плану;
- г) усне переказування основного змісту тексту;
- д) написання стислого переказу;
- є) підсумки уроку [26, с.120].

Під час роботи над переказами важливу роль відіграють опорні слова та опрацювання їх.

Наведемо приклади слів, уживання яких потребує пояснення: нагода/пригода; з метою/чи без мети; любий/любий; перший-ліпший, перший-кращий.

4. Уроки вибіркового переказу можуть мати такі етапи:

- а) вступне слово вчителя;
- б) перевірка вивченого (теоретичних відомостей і первинного засвоєння умінь та навичок);
- в) робота над закріпленням знань, умінь, навичок;
- г) читання тексту;
- г) відповідно до теми і завдання читаються ті уривки, що мають бути змістом вибіркового переказу;
- д) написання окремих уривків переказу;
- є) підсумки уроку [26, с.144-145].

Навички, що формує вибіркового переказ такі:

- виділяти головне в тексті;
- формулювати свою думку;
- визначати окремі абзаци.

Пропонуємо види завдань, які можуть опосередковано розвивати зв'язне мовлення та застосовуються в роботі над різними видами переказів (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Завдання для розвитку зв'язного мовлення

Завдання	Вид переказу, до якого застосовується
Складіть план і напишіть творчий переказ, додавши опис-портрет рідної матері.	творчий
Розгляньте фотокартки вашої сім'ї, за ними створіть опис-портрет родини чи близької вам людини. Випишіть із текстів художньої літератури описи-портрети улюблених героїв. Напишіть вітальний адрес рідній чи дорогій вам людині. Напишіть такі телеграми: а) поздоровлення з днем народження матері, батька, брата чи сестри; б) повідомлення батьків про приїзд близької людини; в) поздоровлення рідних, друзів та вчителів із святом Нового року;	докладний

<p>Різдва Христового, Дня вчителя.</p> <p>Випишіть із текстів художньої літератури цікаві описи птахів, квітів, рідного міста, села, краю, доповнивши їх власними роздумами.</p> <p>За поданим початком створіть текст-розповідь з елементами роздумів про одну із річок рідного краю.</p> <p>Користуючись словниками або науково-популярною літературою, дайте найкраще тлумачення назви вашої річки та кількох термінів фауни і флори рідного краю.</p>	<p><i>Продовження таблиці 2.2</i></p>
<p>Доберіть до тексту власну назву.</p>	<p>вибірковий, докладний</p>
<p>Дайте поради, настанови однокласникові, однокласниці, які вирушають у самостійне життя.</p> <p>Прочитайте й розкажіть, яка основна думка цього тексту.</p> <p>Доберіть до нього назву.</p>	<p>творчий</p>
<p>Напишіть творчий переказ за даним текстом, доповнивши його власними роздумами про рідний край.</p> <p>Прочитайте уважно текст й</p>	<p>стислий, близький до тексту</p>

перекажіть. Дайте йому назву.	<i>Продовження таблиці 2.2</i>
<p>Створіть власний опис веселки після дощу.</p> <p>Прочитайте уважно тексти, доповніть їх розповіддю-описом про знайому вам людину.</p> <p>В першому тексті дайте позитивну характеристику, в другому – негативну.</p>	творчий
<p>Доберіть до кожного тексту власні назви.</p> <p>Напишіть творчий переказ за даним текстом, доповніть його власною розповіддю про матір, батька, родину.</p>	стислий, близький до тексту

Оволодіння мовною та мовленнєвою компетентностями буде успішним, якщо під час роботи над переказом учитель буде орієнтуватися на певні норми.

НУШ (Нова українська школа) передбачає автономію та вільний вибір в методиці роботи, проте наступні норми та настанови вже адаптовані в молодших класах.

Для переказів найчастіше використовуються тексти розповідного характеру, де події викладаються в хронологічному порядку: з чого почалося чи що трапилося, що було потім і чим закінчилося. Важче сприймаються і передаються тексти описового характеру: опис тварин, рослин, предмета, виробничого процесу, явищ природи тощо. Тому окремі вчителі дуже мало, а то й зовсім не використовують описів для

переказів, а вони повинні, безумовно, мати місце в системі переказів у початковій школі [23, с. 4].

Словник текстів для переказів і конструкція речень повинні бути доступними для учнів. Текстів із складною синтаксичною структурою треба категорично уникати. Нові слова і вирази необхідно завчасно урахувати, значення їх слід з'ясувати, слова-орфограми записувати на дошці [23, с. 5].

У текстах для переказів у 1-2 класах треба уникати прямої мови. Її можна використовувати в 2 і дуже рідко в найелементарнішій формі в 1 класі [23, с. 5].

У 3 та 4 класах від прямої мови відмовлятися не слід. З другої чверті в третьому класі діалог можна використовувати і письмових переказах [23, с. 5].

Текст для переказу учні засвоюють під час читання вчителя чи окремого учня. У 1 і, здебільшого, в 2 класі практикується запис тексту на дошці і читання його з дошки учнями. Текст, що читається учнями з дошки, краще запам'ятовується. В 3-4 класах текст читається з книжки [23, с. 5].

Один і другий варіант подачі тексту учням потрібний, бо кожен з них має свої переваги: текст, що читається з дошки, учні краще запам'ятовують (не тільки зміст, а й орфограми). Сприймання тексту по слуху дає можливість більш вільно передавати зміст [23, с. 6].

Таким чином, враховуючи розмір тексту, зміст, словник і фразеологію та план, учитель визначає, як цей текст можна використати на даному етапі роботи. Треба при цьому також враховувати, чи опрацьований текст має певний зв'язок з тим навчальним матеріалом, який учні вивчають у класі. Якщо цей текст буде мати зв'язок з іншим навчальним матеріалом у класі, то краще і легше буде виконана робота над переказом [23, с. 6].

Кожний переказ повинен, з одного боку, опиратися в певній мірі на попередню роботу і, з другого боку, бути кроком вперед до наступних аналогічних робіт. Особливо це важливо для розвитку активного словника учнів, фразеології і набуття навиків писати за планом. В цілому вчитель повинен дотримуватись наступності і поступовості в навчанні усних і письмових переказів. А це вимагає від нього уміння чітко спланувати роботу в визначити тексти та ситему переказів у даному класі [23, с. 6].

За словниковим складом дібрані статті та оповідання дають змогу при правильній організації роботи над переказом систематично збагачувати активний словник учнів словами конкретного і абстрактного значення, образотворчими засобами мови, а також словами з виучуваними орфограмами. При вдумливому доборі текстів учитель має змогу повторити і закріпити всі орфограми, що вивчалися в класі, на новому словниковому матеріалі [23, с. 7].

Для роботи над переказом обирають спеціальні тексти. Їх дуже багато, проте умовно їх поділяють на такі групи.

Перша група тем – героїка минулого і нашої епохи. Учні захоплюються темами про героїв, про героїчні будні нашої великої Батьківщини, героїчні вчинки і подвиги кращих синів і дочок нашого народу в різні періоди історії батьківщини – всі ці образи дуже цікавлять дітей [23, с. 159].

Друга група тем – життя людей, дитячого колективу в різні пори року. Літні й зимові розваги, дружба між учнями, праця на шкільній ділянці, в саду, різні свята - всі ці теми близькі й цікаві учням молодших класів [23, с. 159].

Третя група тем - природа нашої Батьківщини, її багатства, пори року. Це завжди цікаві теми. Літо, осінь, зима, весна з їх різноманітними сезонними явищами природи служать для розвитку спостережливості

дітей. Вони в той же час є джерелом сильних і яскравих дитячих переживань [23, с. 159].

Четверта група тем – життя тварин і ставлення людини до них. Цей матеріал широко поданий у читанках, у різних збірниках. Особливо широке використання цієї теми в 1 і 2 класах. Різні спостереження над свійськими і дикими тваринами та любовне ставлення дітей до багатьох з них і дасть змогу з належним інтересом використати ряд тем для учнівських творів [23, с. 160].

Запропоновані види роботи допомагають в роботі над складанням плану, визначенням теми тощо.

Отже, методика роботи над переказом вирізняється в залежності від його виду.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження з теми «Методика роботи над переказом на уроках розвитку зв'язного мовлення» було зроблено такі висновки:

1. Проаналізовано науково-методичну літературу з проблеми. Досліджено науковий доробок таких учених: М.Вашуленка, С.Караман, О.Караман, Л.Мацько, М.Пентилюк та ін.

Аналіз праць дослідників підтвердив, що проблема методики навчання переказу є актуальною.

2. Досліджено наукові засади роботи над текстом. Узагальнено наукове бачення вчених про текст як об'єкт лінгвістичного аналізу.

У роботі наведено взаємозв'язок базових категорій: текст, зв'язне мовлення, розвиток зв'язного мовлення, мовна особистість тощо.

Усі вони демонструють, що розвиток мовця (молодшого школяра) відбувається на засадах текстової діяльності.

3. З'ясовано, що текст як об'єкт лінгвістичного аналізу має свої ознаки. До них відносять: зв'язність, послідовність, цілісність.

4. Аналіз переказу як важливого виду роботи з розвитку зв'язного мовлення підтвердив його видове розмаїття.

У роботі спираємося на те, що переказ – це дидактична вправа зі зв'язного мовлення.

Виділено такі види переказів: творчий, стислий, близький до тексту, вибіркового, докладний. Кожен із них опрацьовується на уроках розвитку зв'язного мовлення відповідно до своєї методики.

У роботі визначено окремі етапи навчання докладного, вибіркового, стислого переказів.

Отже, переказ - це ефективний вид навчальної діяльності, який сприяє розвитку зв'язного мовлення молодшого школяра.

Перспективу подальшого розроблення проблеми вбачаємо в аналізі творчого переказу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер В. І. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів: навчальний посібник / В. І. Бадер – Київ: ІЗМН. – 1997. – 92 с.
2. Бадер В. І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів / В. І. Бадер // Педагогіка і психологія. – 1998. – №4. – С. 31–36.
3. Біляєв О. М. Методика вивчення української мови в школі / О.Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Г. Передрій, Л. Рожило. – К. : Радянська школа, 1987, –246 с.
4. Біляєв О. М. Концепція мовної освіти в Україні. [Текст] / О. М. Біляєв, М. С. Вашуленко, В. М. Плахотник // Рідна школа. – 1994. – №9. – С. 71–73.
5. Большакова І.О. Українська мова та читання: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2 /І.О.Большакова, М.С.Пристінська. – Харків : Вид-во «Ранок», 2019. – 96 с. : іл.
6. Бородин А.М. Методика розвитку речи детей / А.М.Бородин. - М.: Педагогика,1981. - 244с.
7. Варзацька Л. Активізація мовленнєвої діяльності учнів /Л.Варзацька // Початкова школа. -1991. - №2. - С.23-28.
8. Варзацька Л. О Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів [Текст] : посібник для вчителів, студ. педінститутів та педучилищ спец. "Педагогіка і методика початкового навчання" / Лариса Олександрівна Варзацька; Республіканський навчально-методичний кабінет загальної середньої та педагогічної освіти. – Житомир : СМП "Житомир-РІКО-ПРЕС-РЕКЛАМА, 1995. – 128 с. – Б. ц.

9. Варзацька Л.О. Навчання мови та мовлення на основі тексту. Посібник для вчителів. /Л.О.Варзацька. – К. : «Радянська школа», 1986. – 104 с.
10. Вашуленко М. С. Українська мова: підручник для 2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / М.С.Вашуленко, Г.С.Дубовик /за ред. М.С.Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017. – 160 с. : іл.
11. Вашуленко М. С. Українська мова: підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів / М.С.Вашуленко, О.І.Мельничайко, Н.А.Васильківська /за ред. М.С.Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. – 192 с. : іл.
12. Вашуленко М. С. Українська мова: підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів / М.С.Вашуленко, Г.С.Дубовик, О.І. Мельничайко /за ред. М.С.Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017. – 192 с. : іл.
13. Вашуленко М. С. Українська мова та читання : підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / М.С.Вашуленко, Г.С.Дубовик. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2019. – 144 с. : іл.
14. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення у початковій школі: Метод. посіб. /М.С.Вашуленко. – К.: Освіта, 2006. – 268 с.
15. Виноградов В.В. О языке художественной литературы / В.В.Виноградов. – М.: 1959, - С.91.
16. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія /В.М.Галузинський, М.Б.Євтух. – К.: Освіта, 1995. – 86 с.
17. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. - М., 2008. - 144 с.
18. Державна національна програма "Освіта (Україна ХХІ ст.)". К., 2003.- 56 с.

19. Державний стандарт початкової загальної освіти.-Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
20. Дідук Г.І. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення відповідно до нових концепцій викладання рідної мови /Г.І.Дідук //Українська мова і література в школі. - 2000. –№5. –С.24-28.
21. Донченко Т.К. Лінгвістичний аналіз тексту під час підготовки до переказу у 5-9 класах: Посібник /Тамара Кузьмівна Донченко. – К.: Форум, 2002. – 175 с.
22. Дорошенко С. І. Методика викладання української мови [Текст] : навч. посібник / С. І. Дорошенко, М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко ; ред. д-ра філол. наук, проф. С.І.Дорошенка. – К. : Вища школа, 1989. – 423 с.
23. Дорошенко М.І. Збірник текстів для переказів у 1-4 класах. Посібник для вчителів. Видання друге, перероблене і доповнене /М.І.Дорошенко. – К.: 1960. – Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа». – 175 с.
24. Жинкин Н. И. Развитие письменной речи 3-7 классов // Язык – речь – творчество /Избранные труды. – М., 1998 [1956], с.148.
25. Жовнір-Коструба С. та ін. Читання і розвиток мовлення / С.Жовнір-Коструба, Н. Жовнір-Івасько, О. Жовнір // Початкова школа. – 1998. – №9. – С. 14–15.
26. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української мови / М. А. Жовтобрюх, В. М. Кулик – К. : Вища школа, 1972. – 407 с.
27. Караман С.О. Українська мова. Як писати переказ (навчально-методичний посібник) /Л.І.Мацько, С.О.Караман, О.В.Караман. – К.: Магістр – S, 1998. – 224 с.
28. Кидисюк Н.П. Збірник переказів з української мови. 1–4 класи /Н.П.Кидисюк.— Харків: Вид-во «Ранок», 2013.— 224 с.

29. Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту/ І.І.Ковалик, Л.І.Мацько, М.Я.Плющ. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1984. – 120 с.
30. Коваль А.П. Культура української мови. – К.: Наукова думка, 1978. – 162 с.
31. Козуб О.В., Мельничайко О.І. Українська мова. Збірник текстів для переказів. 2-4 класи: Навчальний посібник /О.В.Козуб, О.І.Мельничайко. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан. – 2004. – 64 с.
32. Кононенко П. П. Українська мова: навчальний посібник / П. П. Кононенко, Л. О. Кадомцева, Л. І. Мацько. – [3-е вид.]. – К.: Либідь, 1992. – 224 с.
33. Ларин Б.А. Эстетика слова и язык писателя /Б.А.Ларин. – Л., 1974,- С.47.
34. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання, редагування, переклад. Посібник для вчителів /В.Я.Мельничайко. – К.: Радянська школа, 1984. – 223 с.
35. Методика викладання української мови: Навч. посібник / За ред. С.І.Дорошенка. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 1992. – 398с.
36. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С.Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
37. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017.
38. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с. – 206 с.

39. Орап М.О. Комплексні вправи для розвитку мовлення в період навчання грамоти /М.О.Орап // Початкова школа. – 1997. – №12. – С. 25-30.
40. Орап М.О. Барвисте мовлення. Вправи для розвитку мовлення в період навчання грамоти: Посібник для вчителів /М.О.Орап. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 48 с.
41. Орап М.О. Діяльнісний підхід до розвитку мовлення // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія 3: Педагогіка і психологія. – 1997. – №1(3). – С. 140-142.
42. Прищепа К.С. Навчання грамоти в 1 класі (Методичні рекомендації до підручника “Буквар”). – К.: ФОРУМ, 2001. – 143 с.
43. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах /О.Я.Савченко. – К.: Освіта, 1997. – 256 с.
44. Сапун Г., Пачашинська М., Орап М. Зошит для письма і розвитку мовлення. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 64 с.
45. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / Кол. авторів за ред. М.В.Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.
46. Сучасна українська літературна мова: стилістика /За заг. ред. акад. І.К.Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. - 588 с.
47. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти під керівництвом Савченко О.Я., затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 21.03.2018 № 268. – К. : ТД «Освіта-центр плюс», 2018. – 240 с. Сайт Міністерства освіти і науки України mon.gov.ua
48. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 класи та 3-4 класи. – К. : Видаництво «Світоч», 2019. – 336 с.

49. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи. **Режим доступу:** <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/pochatkova-shkola.html>

50. Удосконалення мовленнєвого розвитку першокласників у період навчання грамоти // Матеріали науково-практичної конференції “Проблеми і перспективи початкової освіти”. – Глухів, 1999. – С. 33-35.

51. Франко І.Я. Зібрання творів: в 50-ти т., т.16. – К.: 1983. - С.296.

52. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку /Лев Владимирович Щерба. – М.: 1957, - С.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тексти для переказів

Тема: Усний переказ тексту «Хоробрий зайчик»

I. Вступне слово вчителя, підготовка до сприймання змісту тексту.

- Ще зовсім недавно бродили ми з вами в осінньому лісі. Під ногами шупхотіло листя, сумну пісню співали птахи. А сьогодні під теплою білою ковдрою сплять деревця і тварини, не чути співу птахів.

Прийшла до нас бабуся. У білому кожусі.

Поля причепурила- пухнастим снігом вкрила.

Вгадайте, хто вона, бабуся чарівна (зима).

- Так, це –зима. Прийшла зима, і життя змінилося і влюдей, і в тварин. Скажіть, будь ласка, яким стало життя тваринок в лісі? (ведмідь ліг спати у берлозі, зайчик і білочка змінили шубки на нові).

- А навіщо зайчик змінює свою сіру шубку на білу? (щоб ховатися в снігу від хижаків).

- А від кого ж ховається зайчик? Хто на нього може напасти? (вовк, лисиця...).

- Маленький зайчик ховається також від хижої пташки, що зветься пугач. Як ви думаєте, яким потрібно бути зайчику, щоб не потрапити до лап ворога? (прудким, хоробрим, хитрим). Ці слова записується на дошці.

II. Оголошення мети уроку.

- Сьогодні на уроці ми прочитаємо цікавий текст про зайчика і будемо вчитися усно його переказувати.

III. Читання вчителем тексту.

Хоробрий зайчик

Біг зайчик по узліссю. Раптом пугач каменем упав на нього. Розбійник ухопився за спину зайця крючкуватими кігтями. Сіренький перекинувся набік, задніми ногами вдарив нападника. Пугач відпустив здобич. А зайчик скочив на ноги і зник у гущавині.

IV. Визначення теми і основної думки тексту.

- Про кого розповідається у тексті? А про якого саме зайчика? Що головне хотів сказати нам автор цього оповідання? Якщо підібрати заголовок до тексту, ска назва буде кращою «Зайчик» чи Хоробрий зайчик»? Доведіть.

V. Змістовий аналіз тексту.

- Чому ми назвали зайчика хоробрим? А чому пугача названо розбійником? Як відповів зайчик на напад хижої птиці? Чи захочеться пугачеві напасти на зайчика ще раз?

VI. Фізкультхвилинка.

- Підніміться зі своїх місць і уявіть, що ви –маленькі зайчики.

Сірий зайчик сів і жде,
Дрібно вушками пряде.
Тяжко зайчику стоять,
Треба трішки пострибать.
Скік- скок, скік- скок,
Треба трішки пострибать.

VII. Мовний аналіз тексту.

- Послухайте ще раз оповідання (повторне читання).
- Чи є у тексті речення, у яких не згадується про зайчика?

- Послухайте, якими словами тут названо зайчика-зайчик, зайця, здобич, сіренький.

- Чи кращим було б оповідання, якби в кожному реченні повторювалося слово зайчик? А якими словами автор називає пугача? (розбійник, нападник).

- Чи можна речення поміняти місцями? Чому? Що означає слово узлісся?

- Чому в оповіданні сказано, що пугач упав каменем? Яке місце в лісі можна назвати гущавиною? Як правильно вимовляти слова узлісся? Кігті?

- Як по-іншому можна сказати : ухопився (схопився), перекинувся (перевернувся), ударив (наніс удар), скочив на ноги (схопився), зник (пропав). А чиї слова більш точні, автора чи ті, що ми підібрали?

VIII. Структурний аналіз тексту.

- Пригадаймо, яким реченням розпочинається текст? Що далі відбулося? Чим закінчується ця пригода?

IX. Складання плану тексту.

- А зараз спробуємо скласти план у вигляді питань, ніби ви ставите запитання один одному. Попрацюємо у парах.

- Тепер давайте запишемо загальний план на дошці.

План

- 1) Де біг зайчик?
- 2) Хто на нього напав?
- 3) Чи розгубився зайчик?
- 4) Чому пугач відпустив здобич?

X. Повторне читання тексту.

- Звернуть увагу, з якою інтонацією я читатиму текст. Приготуйтеся до його переказу, подумайте, який малюнок ви б виконали до змісту цього тексту.

XI. Усне переказування тексту спочатку в парах, а потім 1 учень переказує всьому класу.

XII. Виконання учнями малюнків до тексту, розповідь про їх зміст.

Додаток Б

Завдання для розвитку зв'язного мовлення

Завдання	Вид переказу, до якого застосовується
<p><i>Складіть план і напишіть творчий переказ, додавши опис-портрет рідної матері.</i></p> <p>Ти стежив за матір'ю, як вона ступає по підлозі, як осміхається, як тримає вже посічену сивиною голову. Але найчастіше, мабуть, твір зір ловив її проворні руки. Навіть тоді, коли не мали ніякого діла, материні руки не залишалися в абсолютному спокої, вони легенько ворушились, як ворухатися під водою стебла водяних лілій від ледь чутної течії.</p> <p>І невсипно працювали. Жодної хвилики не віддаючи відпочинку, материні руки знаходили роботу. Вони владарювали на припічку, в печі, на комині, на миснику. Так багато в житті переробивши, вони не зупинялись, не могли зупинитись, а постійно священнодіяли.</p> <p>Не було, либонь, такого, чого б</p>	творчий

вони не вміли!

Начебто весь світ постійно потребував уваги й роботи материних рук. І, мабуть, уві сні руки теж не вдоволювались ні на мить, а мали й тоді щось таки робити.

І завжди пахли чимось... чи свіжовипраною й щойно випрасуваною білизною, або пшеничним борошном й гарячим хлібом, а то кропом й петрушкою, і терпким гудинням огірків, або яблуками, грушами і медом у Спасівку, а то просто вітряним осіннім полем, або шпарким морозцем і снігом, або першими весняними бруньками.

Десь поїхавши, тримав у пам'яті образ матері. І обраї її рук, яким судила вічна, невсипуща робота.

І згадувалися запахи, які, либонь, вони збирали так, як бджілка збирає по квітах найрізноманітніший мед.

А ще її очі... Вони, постійно освітлені зсередини, м'яким живим сяйвом, були наче видимим, предметним вираженням її душі.

<p>Це погляд самої щирості, самого добра.</p> <p>(За Є.Гуцалом)</p>	
<p><i>Розгляньте фотокартки вашої сім'ї, за ними створіть опис-портрет родини чи близької вам людини.</i></p> <p><i>Випишіть із текстів художньої літератури описи-портрети улюблених героїв.</i></p> <p><i>Напишіть вітальний адрес рідній чи дорогій вам людині.</i></p> <p><i>Напишіть такі телеграми:</i></p> <p><i>а) поздоровлення з днем народження матері, батька, брата чи сестри;</i></p> <p><i>б) повідомлення батьків про приїзд близької людини;</i></p> <p><i>в) поздоровлення рідних, друзів та вчителів із святом Нового року; Різдва Христового, Дня вчителя.</i></p> <p><i>Випишіть із текстів художньої літератури цікаві описи птахів, квітів, рідного міста, села, краю, доповнивши їх власними роздумами.</i></p> <p><i>За поданим початком створіть текст-розповідь з елементами роздумів про одну із річок рідного</i></p>	<p>докладний</p>

краю.

Дніпро називають річкою трьох держав. Великий і повноводий наш Дніпро. Серед його 847 приток є такі великі ріки, як Березина і Прип'ять, Сула і Десна.

Користуючись словниками або науково-популярною літературою, дайте найкраще тлумачення назви вашої річки та кількох термінів фауни і флори рідного краю.

Наприклад:

Слово *лелека* зайшло до нас із південних країн: воно відповідає кримсько-татарському слову. Ця назва виступає також у південослов'янських мовах, наприклад, у болгарській *лелек* у сербо-хорватській *лелек*.

Назва *чорногуз* – давня українська. Вона вказує на колір птаха: біла шия, груди, вся передня частина тулуба, і чорний хвіст.

Назви *бусол*, *боцян*, *бузько* – все це фонетичні різновиди тієї самої з походження назви. Вони поширені в західній частині України й пов'язані значенням із словами тупати, дибати.

<p>Назва <i>гайстер</i> походить від німецької назви птаха – Heister.</p> <p>Поширена назва <i>гайстер</i> у західних областях України.</p> <p>В українській мові <i>лелека</i> й <i>чорногуз</i> стали загальноживаними літературними назвами. Причина цього полягає в найбільшій поширеності цих слів серед інших. Проте слово <i>лелека</i> частіше вживається в поетичній мові</p> <p style="text-align: center;">(За В.Русанівським)</p>	
<p><i>Доберіть до тексту власну назву.</i></p> <p>Ти був іще малий котигорошок... І от тебе розумники спитали (Можливо, й сам слова сказав я ті): Ким хочеш бути, хлопчику, в житті? Серйозний, як усі котигорошки, Ти на питання це подумав трошки І відповів: «Людиною». Дитя! Благословляючи твоє життя, У трудну виряджаючи дорогу, Яку пораду чи пересторгу Я кращу дам, ніж дав собі ти сам? Будь вірним слову, що усім словам Із ним одним ніколи не зрівняться! Хай веселять тебе любов і праця, Хай дружби непорушнеє крило</p>	<p>вибірковий, докладний</p>

<p>Гірке від тебе відганяє зло, І хай у час останній свій при сина Спокійно я подумаю: людина. (М.Рильський)</p>	
<p><i>Дайте поради, настанови однокласникові, однокласниці, які вирушають у самотійне життя. Прочитайте й розкажіть, яка основна думка цього тексту. Доберіть до нього назву.</i></p> <p>Рідний край – то рідний край, і немає в світі нічого милішого і дорожчого за нього, за ту землю, яка тебе породила й випестила. Де б ти не був, юний мій друже, куди б не закинуло тебе життя, ти завжди мусиш пам'ятати про нього, берегти до нього палку любов, як до матері своєї, як до батьківського дому, як до найніжнішої, найпрекраснішої пісні, що ніколи не затихає в гарячому людському серці. (І.Цюпа)</p>	<p>творчий</p>
<p><i>Напишіть творчий переказ за даним текстом, доповнивши його власними роздумами про рідний край. Прочитайте уважно текст й</i></p>	<p>стислий, близький до тексту</p>

<p><i>перекажіть. Дайте йому назву.</i></p> <p>Сонце ясно блищало з-за хмари. Небо над морем стало сизе, і на тому сизому небі заблищала пишна веселка. Вона оперлася одним дуже широким кінцем об море, а другим потяглася далеко за озеро, за плавні, в рівний, широкий степ. Червоні жовтогарячі й жовті веселчані смуги були такі ярі, неначе горіли тихим полум'ям, а через широкий край веселки, розстелений, як павичевий хвіст по морі, було ясно видно зелене море, білі гребні на хвилях, пофарбовані то червоним, то жовтим, то синім кольором веселки.</p> <p>(І.Нечуй-Левицький)</p>	
<p><i>Створіть власний опис веселки після дощу.</i></p> <p><i>Прочитайте уважно тексти, доповніть їх розповіддю-описом про знайому вам людину. В першому тексті дайте позитивну характеристику, в другому – негативну.</i></p> <p>І. Докоряти Зінькові нічим не можна було: і тихий, і працьовитий парубок, і непитущий... не такий</p>	творчий

запальний хазяїн, як Денис, але ж таки хазяйновитий. Та найдужче мати любила оцього Романа: таке воно змалечку було моторне та цікаве і з себе гарне, - то вже було мазунчиком у матері. А далі на службу пішов, на чужині поневірявся, - хіба ж і не жалко? І стара Параска, забуваючи, що їй треба взяти з припічка та й поставити на стіл миску з варениками, спинялася біля печі, дивилась закоханими материними очима на сина й думала: «Боже, яке ж гарне! Брови як на шнурочку, вус чорненький, ще й угору трохи закручений. Панич, та й годі!».

(Б.Грінченко)

II. Лазар ненавидів тюремного смотрителя, якому тюрма дала прізвище «морда». За все: за грубу пику, на якій не хотіло рости волосся, за маленькі жорстокі очі, що завжди дивились кудись поза людину, хоч все помічали, за його вдачу мучителя. Ті рідкі випадки, коли їх очі стрічались, були пам'ятні Лазареві і віщували недобре. Через те Лазар почував

<p>себе якось непевно, коли помітив, що останніми днями «морда» наче навмисне спиняв на ньому свої маленькі очі, мов мацав ними все його тіло, руки й ноги, і похилені кремезні плечі. Тоді Лазар залазив у себе, запинав арештантський халат, душив у собі злість, а опісля довго чув ще у зморшках обличчя чужий застряглий погляд. Дійшло до того, що, проходячи двором, «морда» нерішуче спинявся, підходив до Лазаря, встромляв у нього очі і щось хотів казати: ворухив губами, але мовчав. Оглядівши цілого, переводив погляд в простору і мовчки йшов далі.</p> <p>(М.Коцюбинський)</p>	
<p><i>Доберіть до кожного тексту власні назви. Напишіть творчий переказ за даним текстом, доповніть його власною розповіддю про матір, батька, родину.</i></p> <p>Тепер, коли згадую матір, уявляю її здебільшого на городі. Бачу, як вони з батьком навесні копають – усе своє життя копали,</p>	<p>стислий, близький до тексту</p>

бо рідко коли щастило виорати кіньми. Бачу, як садять вони – мати ви копує ямку, а батько кидає туди картоплину з розплющеними вічками. Бачу, як мати шарує, як підгортає, як прополює, прочищає цибулю-сіянку, і весь час зігнута, зігнута, ніби кланяється землі, ніби все своє життя повинна прожити схилена в низькому поклоні. Посушливого літа всю воду в криниці вибере, щоб полити свої грядки, щоб напоїти кожну рослину, - бо ж хочеться, щоб і капуста вродила, і морква була. Бачу, як восени копає картоплю, буряки, як носить усе те в погріб, висипає обережно, щоб не побилось, щоб не погнило. Бачу стомлені її очі, бачу наморені її руки – і з кожним роком тих ланцюжків під згрубілою шкірою все більше, вони покорявішали, почорнішали, наче понабрякали землею, і вся мати – ще здається, зовсім недавно по-молодому легка, весела й щаслива, схожа на сяння свічки, - зараз потепнішала, ті ланцюжки, та чорнота землі беруть

її у все надійніший полон, вона
їхня бранка. Срібна моя свічко, яка
вдихнула в мене пелюстинку свого
вогню! Срібна моя свічко, що
горітимеш у мені, що не погаснеш
у своїх онуках, - стоїш ти й зараз у
моїй уяві на городі, на скупій землі
своєї скупі долі...

(Є.Гуцало)

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Соловєв Андрій Олександрович
учасник(и) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залучувати й не провадити агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;

– не надавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

6.08.2020.
(дата)

[Підпис]
(підпис)

Соловєв А.О.
(ім'я, прізвище)

ДОВІДКА**про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці**

кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр

спеціальності 013 Початкова освіта (денна форма)

Автор роботи	Сомова А
Назва роботи	Методика роботи над переказом на уроках розвитку мовлення
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	професор Нагрибельна І.А.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unichesk
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002571331
Результати перевірки	Схожість 9,85%

Директорка Наукової бібліотеки
АРУСТАМОВА

Нателла

Бібліотекарка I категорії

Стефанія Сობоль